

феноменології екологічного конституціоналізму і початково-визначальних прав-індикаторів для його формування і функціонування.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25 червня 1998 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text

3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-27>

КОНВЕНЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕТОДІВ РОЗСЛІДУВАННЯ

Пчолкін Валерій Дмитрович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу, криміналістики
та експертології,
Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Федосова Олена Валеріївна

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем правового забезпечення діяльності поліції та протидії
злочинності Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Зацікавленість України у подальшій інтеграції в європейське співтовариство зумовлює необхідність гармонізації українського законодавства з орієнтацією на захист прав і свобод людини, впровадження та реальне утвердження принципу верховенства права. Необхідність такої гармонізації законодавства, зумовлюється

зафіксованим у Конституції України курсом на побудову в країні правової держави, головним обов'язком якої є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. У цьому контексті «Конституція України відбиває у своїх нормах положення міжнародних документів та принципів міжнародного права і визнає пріоритет загальнолюдських цінностей. Відповідно до Закону України «Про дію міжнародних договорів на території України» (прийнятому Верховною Радою України 10 грудня 1991 р.) та згідно зі ст. 9 Конституції України укладені та відповідним чином ратифіковані міжнародні договори становлять невід'ємну частину національного законодавства» [1, с. 57]. Створення такої моделі правової держави вимагає імплементації міжнародно-правових стандартів забезпечення прав людини у законодавчій сфері України. Такі стандарти отримали свій розвиток і закріплення у регіональній організації – Раді Європи (далі – РЄ), а головним інструментом формування таких стандартів стали вимоги Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4.XI.1950) і практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [2].

Важливим кроком в процесі інтеграції до єдиного європейського правового простору стала ратифікація Верховною Радою в 1997 році Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська Конвенція з прав людини) (далі – Конвенція, ЄКПЛ), яка є одним із перших міжнародних правозахисних документів, спрямованих на захист широкого спектру громадянських та політичних прав. Дана Конвенція відноситься до числа нормативно-правових актів, які мають фундаментальне значення для формування європейського правового простору.

Правову регламентацію такого європейського стандарту, як «право кожного на повагу до приватного і сімейного життя, житла та таємниці кореспонденції», доцільно визначити через аналіз статті 8 Конвенції та дослідження рішень ЄСПЛ, укладених на її основі. Стаття 8 Конвенції встановлює, що «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [2].

У науковій літературі домінує така позиція, що джерелом тлумачення Конвенції є аналіз рішень ЄСПЛ, а також висловлюється думка, що «право на повагу до приватного життя та кореспонденції, незважаючи на існуючі засоби захисту, не є абсолютним. Водночас будь-яке втручання

з боку державних органів повинно бути законним і обґрунтованим. За практикою ЄСПЛ, порушення ст. 8 Конвенції можуть мати дві форми – порушення позитивного зобов'язання (незабезпечення умов реалізації права) та негативну форму (невиправдане втручання). Втручання не є виправданим, коли порушено один із трьох критеріїв: законність обмеження, його законну мету та необхідність у демократичному суспільстві. Зміст статті 8 ЄКПЛ зобов'язує держави не тільки утримуватися від непередбаченого втручання у гарантоване право, а й захищати можливість кожного користуватися правом на «приватність» і забезпечувати повагу до цього у внутрішніх законах. Таким чином, відповідальність за виконання рішень ЄСПЛ покладається на самі держави. Вони зобов'язані вживати заходів щодо усунення негативних наслідків порушення прав людини та не допускати їх у майбутньому. Здійснення державою таких заходів знаходиться під суворим міжнародним контролем. Відповідні функції покладено на Комітет Міністрів Ради Європи (далі – КМРЕ), що вирішує всі питання, пов'язані з діяльністю організації, в тому числі здійснює контроль за виконанням рішень ЄСПЛ.

Відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення ЄСПЛ у справах проти України, врегульовані Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а також Законом України «Про виконавче провадження». Якщо в результаті розгляду справи ЄСПЛ ухвалене рішення, яке набуло статусу остаточного, то Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами (ст. 46 Конвенції). Варто зазначити, що Органом представництва є орган, відповідальний за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та координацію виконання його рішень. Ці функції виконує Урядовий уповноважений у справах ЄСПЛ, який є посадовою особою, на яку покладено повноваження щодо забезпечення представництва України в ЄСПЛ під час розгляду справ про порушення Конвенції, а також інформування Комітету Міністрів Ради Європи про хід виконання рішень Суду зокрема і тих, що стосуються спеціальних методів розслідування.

В рамках європейської інтеграції зближення національних правових систем України і держав Європейського Союзу обумовлює потребу в науковій розробці системи загальних доктринальних принципів застосування «спеціальних методів розслідування». Негласні заходи розслідування, у вигляді такої синтаксичної конструкції, визначає у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини – міжнародний судовий орган Ради Європи.

В правилах КМРС щодо нагляду за виконанням рішень ЄСПЛ надається визначення та зазначається сфера використання «спеціальних методів розслідування», як «методів, що застосовуються компетентними органами в контексті кримінальних розслідувань задля виявлення підозрюваних під час розслідування тяжких злочинів, а також задля збирання інформації в такий спосіб, щоб не попереджати цільових осіб» [3].

Про необхідність для державних органів використовувати спеціальні методи розслідування, зокрема, у справах стосовно організованої злочинності і корупції, наголошується також в Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 року. У статті 20 цієї Конвенції передбачено використання спеціальних методів розслідування, зокрема, й електронних або інших форм спостереження та таємних операцій [4]. Водночас, Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS № 173, від 27.01.1999 року) передбачає, що кожна сторона повинна вжити таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними, включно з тими, що дозволяють використання спеціальних методів розслідування, які можуть сприяти збиранню доказів у цій сфері. У пояснювальній записці до цієї Конвенції зазначається, що «спеціальні методи розслідування можуть охоплювати використання агентів під прикриттям, прослуховування, перехоплення телекомунікацій та доступ до комп'ютерних систем» [5]. В той же час, законодавством країн ЄС передбачена можливість залучення до співробітництва приватних осіб, утім дозволяється вдаватися до агентів під прикриттям тільки тоді, коли збирання доказів іншими способами надто ускладнене або взагалі неможливе.

У правовій системі України «спеціальні методи розслідування» відомі як «негласні слідчі (розшукові) дії» (далі – НСРД). Відповідно до ч. ч. 1, 2 ст. 246 КПК України «негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом» [6]. Слід наголосити, що згідно ч. 5 ст. 9 КПК України проведення НСРД уповноваженими законом суб'єктами повинно відбуватися відповідно до практики ЄСПЛ та положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) [2].

Відповідно до конвенційних положень при проведенні НСРД не допускається порушення прав і свобод людини. Тимчасове обмеження конституційних прав та свобод громадян при їх проведенні вимагає дотримання особливого режиму, що передбачає: наявність підстав проведення, які передбачені законодавством; дотримання умов і процедури проведення; наявність механізму судового контролю, прокурорського нагляду, відомчого контролю за забезпеченням конституційних прав та свобод людини, а також законністю і

обґрунтованістю їх проведення. Закріплені у вітчизняних законодавчих актах принципи і правила, що забезпечують баланс, з одного боку – інтересів особистості, яка має право на недоторканність приватного життя, а з іншого боку – суспільства, зацікавленого в ефективній протидії злочинності, сприяє ефективності здійснення НСРД і гарантує забезпечення прав і свобод людини. Водночас, якщо апелювати до правового регулювання дотримання прав і свобод людини у сфері застосування спеціальних методів розслідування злочинів у закордонних державах, то можна зробити висновок, що закріплені кримінальним процесуальним законодавством України в цій частині інструментарій має своїм підґрунтям законодавчий досвід цілої низки європейських країн.

У підсумку слід зазначити, що практичні потреби національного правового розвитку в умовах євроінтеграції вимагають поглибленого дослідження й усвідомленого осмислення міжнародного досвіду, серед якого важливу роль посідають питання дотримання прав і свобод людини при застосуванні спеціальних (негласних) методів розслідування. Тому, знання змісту конвенційних засад та урахування практики ЄСПЛ щодо проведення спеціальних методів розслідування та використання здобутих за ними результатів у судовому доказуванні є вагомим запорукою дотримання законності та забезпечення прав і свобод людини.

Література

1. Шепітько В.Ю. Вибрані твори. Валерій Юрійович Шепітько. Х. : Видавнича агенція «Апостіль». 2010 576 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4.XI.1950). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Правила КМРС щодо нагляду за виконанням рішень ЄСПЛ та ухвалами щодо дружнього врегулювання. URL: <https://rm.coe.int/16806eebf0>.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789
5. Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS № 173, від 27.01.1999). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.